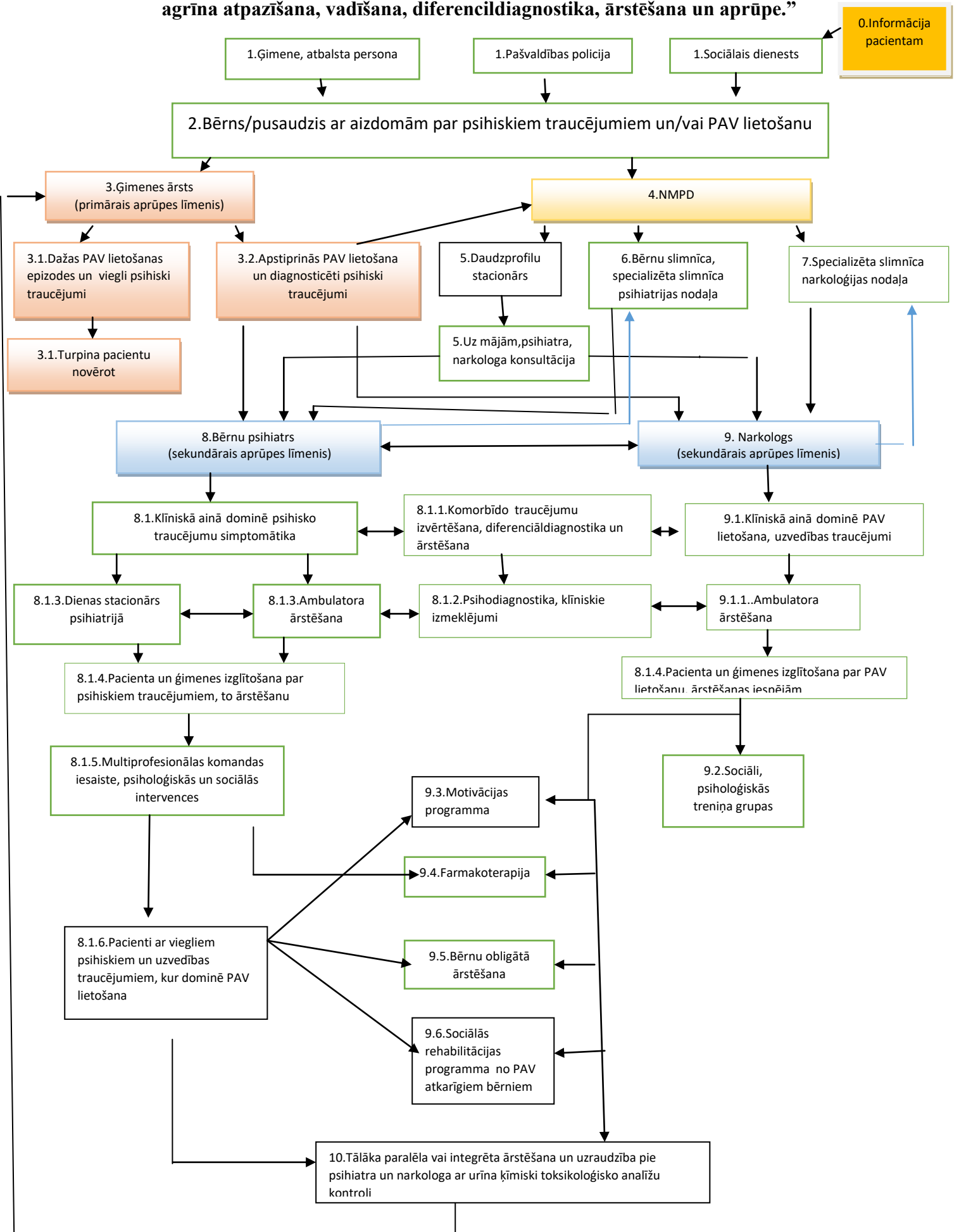

Klīniskais ceļš „Dubultdiagnozes psihiatrijā un narkoloģijā bērnu un pusaudžu vecumā, agrīna atpazīšana, vadīšana, diferencildiagnostika, ārstēšana un aprūpe.”

Darba grupa psihiatra Elmāra Tērauda un narkoloģes Sarmītes Skaidas vadībā: anesteziologs, reanimatologs Mihails Ārons; ģimenes ārste Līga Kozlovska; narkoloģe Inga Landsmane; neirologs Ainārs Stepens; narkoloģe Astrīda Stirna; ģimenes ārsts Edgars Tirāns; radiologs prof. Ardis Platkājis

0. Informācija pacientam

A. Termins dubultdiagnozes raksturo divus vai vairākus traucējumus vai slimības vienam un tam pašam cilvēkam. Traucējumi var attīstīties un noritēt vienlaicīgi vai viens aiz otra.

B. Bērnu un pusaudžu vecumā psihiskie un uzvedības traucējumi kā psihoaktīvo vielu (PAV) lietošanas uzsākšanas iemesli ir visbiežākie, salīdzinot ar vēlāka vecuma lietotājiem ar komorbīdiem psihiskiem traucējumiem.

C. Biežākie traucējumi, pēc pieejamās literatūras datiem, bērnu un pusaudžu vecumā, kas kombinējas ar PAV lietošanu ir uzvedības traucējumi, uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroms, depresija (ar trauksmi), šizofrēniskā spektra traucējumi un bipolāri traucējumi.

D. Vecākiem būtu jāatpazīst simptomi, kas varētu liecināt par psihoaktīvo vielu lietošanu:

- Izteiktas garastāvokļa svārstības
- Jauni draugi, citas intereses
- Bieža atrašanās, nakšņošana ārpus mājas
- Izteikti platas vai šauras acu zīlītes
- Bērns prasa vairāk naudas, izdomājot dažādus iemeslus, no mājām pazūd nauda, arī vērtīgas lietas
- Pasliktinās sekmes skolā, stundu kavējumi
- Mainās ārējais izskats, bāla seja, loki zem acīm, miegainība dienas laikā, palielināta apetīte, svara zaudēšana
- Agresija
- Tiek atrasti aizdomīgi priekšmeti – pīpes, iepakojumi, šļirces, tabletes, pulverīši

E. Ja ir aizdomas par PAV lietošanu, ambulatori jāvēršas pie narkologa, bet var saņemt konsultāciju arī pie ģimenes ārsta, bērnu psihiatra un citiem speciālistiem. Bērni un pusaudži ir atbrīvoti no pacientu līdzmaksājuma. Narkologs ir trešās pieejamības speciālists, norīkojums no ģimenes ārsta nav nepieciešams, ja persona slimo ar alkohola, narkotisko vai psihotropo vielu atkarību. Ja pacientam nav apstiprināta šāda diagnoze, tad ir nepieciešams nosūtījums. Narkologs sniegs informāciju par diagnozi, sastādīs ārstēšanas plānu un organizēs stacionēšanu vai nodrošinās ārstēšanos ambulatori.

F. Ja vecāki ievēro, vai pats bērns vai pusaudzis pats aktīvi uzrāda sūdzības par garastāvokļa, miega traucējumiem, trauksmi, sliktām domām, „balsīm” galvā, nepieciešams konsultēties ar bērnu psihiatru. Bērnu psihiatrs ir tiešās pieejamības, valsts apmaksāts speciālists, pie kura uz konsultāciju var doties bez citu speciālistu nosūtījuma, ja persona slimo ar psihisku slimību. Ja pacientam nav apstiprināta šāda diagnoze, tad ir nepieciešams nosūtījums. Bērnu psihiatrs sniegs informāciju par diagnozi, sastādīs ārstēšanas plānu un organizēs stacionēšanu vai nodrošinās ārstēšanos ambulatori.

G. Psihisko traucējumu pazīmes mainās atkarībā no vecuma un traucējumu veida, bet dažas no biežākajām pazīmēm ir bērna attīstības aizture salīdzinājumā ar vienaudžiem, pēkšņas sekmju izmaiņas, piemēram, pasliktināšanās, neskatoties uz ieguldītajām pūlēm, nespēja tikt galā ar ikdienas aktivitātēm, izmaiņas ēšanas un miega paradumos, bieža sūdzēšanās par fiziskiem simptomiem (galvas, vēdera vai citām sāpēm, pastiprinātas bažas par lieko svaru, bieži dusmu uzplūdi, autoritātes noliegšana, zagšana, skolas neapmeklēšana, klaiņošana, interešu zudums, sociāla izolēšanās, pastiprināta raizēšanās, trauksme, hiperaktivitāte, agresīva uzvedība, pastāvīgi nomākts garastāvoklis, domas par pašnāvību, sevis savainošana.

H. Bērna psihisko traucējumu ārstēšana ir komplekss process, kurā jāiesaista ne tikai pats bērns, bet arī visa ģimene, un ko veic multiprofesionāla komanda (bērnu psihiatrs, psihologi un psihoterapeiti, sociālie un speciālie pedagogi, ergoterapeiti, logopēdi un citi speciālisti).

I. Atkarībā no traucējumu veida un bērna vecuma ārstēšanā pielieto gan nemedikamentozās (individuāla vai ģimenes psihoterapija, mākslas terapija, smilšu terapija, sociālā un pedagoģiskā izglītošana u.c.), gan medikamentozās ārstēšanas metodes.

J. Medikamenti nav pirmās līnijas ārstēšanas pieeja bērnu un pusaudžu ar komorbīdiem traucējumiem ārstēšanā.

1. Bērna un pusaudža uzvedības traucējumus, kas ir vai nav saistīti ar PAV lietošanu visbiežāk konstatē vecāki, viņi nonāk policijas redzeslokā vai arī sociālā dienesta aprūpē, ja ir sociālas problēmas ģimenē.

2. Bērns vai pusaudzis pats var aktīvi uzrādīt sūdzības par garastāvokļa, miega traucējumiem, vai arī tiek konstatēti šādi traucējumi, kā arī ir aizdomas par PAV lietošanu, jo tiek atrasti aizdomīgi priekšmeti (iepakojumi, pīpes u.c.)

3. Ģimenes ārsts. Primārās aprūpes līmenī var būt pirmais speciālists, kurš savā aprūpē esošam bērnam vai pusaudzim konstatē pazīmes, kas var liecināt par PAV lietošanu, kā arī psihiskus traucējumus, saistītus vai nesaistītus ar PAV lietošanu. Veic vispusīgu somatiskā stāvokļa novērtēšanu, klīniskās analīzes, diagnostiku, saskaņā ar SSK10. Pakalpojums tiek apmaksāts no valsts budžeta.

3.1. Ja konstatē vieglus psihiskus un uzvedības traucējumu un dažas PAV lietošanas epizodes, turpina pacientu novērot, ja simptomi manifestē, nosūta pie bērnu psihiatra vai/ un narkologa (027u forma).

3.2. Ja tiek konstatēti nopietni psihiski vai uzvedības traucējumi, kā arī apstiprinās PAV lietošana, nosūta pie bērnu psihiatra vai/ un narkologa (027u forma).

4. NMPD. Ja ģimenes ārsts konstatē nopietnus psihiskus traucējumus, PAV intoksikācijas stāvokli, sauc NMPD. NMP brigādi var izsaukt arī vecāki, atbalsta personas, policija, sociālais darbinieks, apkārtējie cilvēki no sabiedriskas vietas, pats pusaudzis vai draugi. Pakalpojums tiek apmaksāts no valsts budžeta.

5. Ja konstatē smagu saindēšanos, dzīvību apdraudošu stāvokli ar citām somatiskām komplikācijām, pusaudzi var nogādāt RAKUS Toksikoloģijas centrā vai rajona daudzprofilu

slimnīcā. Saskaņā ar 2003.gada 16.decembra **Ministru kabineta noteikumi Nr.726** „Kārtība, kādā veicama obligātā ārstēšana bērniem, kuriem radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, un kārtība, kādā sociālās korekcijas izglītības iestādēs bērniem nodrošināma obligātā ārstēšana no alkohola, narkotisko un psihotropo vielu atkarības”. 15.2.apakšpunktā minēto nosacījumu, ārstējošais ārsts divu darbdienu laikā bērnam nodrošina narkologa konsultāciju. Pēc stāvokļa stabilizēšanas, pacients var tikt izrakstīts uz mājām, rekomendējot bērnu psihiatra vai/un narkologa konsultāciju.

6.Pacienti var tikt nogādāti Bērnu slimnīcas uzņemšanas nodaļā, vai psihiatriskajā nodaļā, atkarībā no stāvokļa smaguma.

7.Pacienti var tikt nogādāti specializētā slimnīcā (no 17 gadu vecuma), psihiatriska un/vai narkoloģiska profila ar tālāku ievietošanu pusaudžu palātā. Stingri jāizvērtē hospitalizācijas indikācijas. Ģimenes vai likumiskā pārstāvja informēšana par nepieciešamību hospitalizācijai. Saņemt pacienta vai likumiskā pārstāvja informētu piekrišanu ārstēšanai stacionārā(AL 68. Pants)

8. Bērnu psihiatrs. Sekundārās aprūpes līmenis. Pakalpojums tiek apmaksāts no valsts budžeta. Nosūta ģimenes ārsts, narkologs (027u forma) vai var vērsties bez norīkojuma kā tiešās pieejamības speciālists, ja bērns vai pusaudzis slimo ar psihisku slimību (saskaņā ar SSk-10 diagnozes kodu F00-F09, F20-F62, F63.1-F99) (MK noteikumu Nr.555 56.punkts). Gadījumos, kad tiek konstatēti psihiski traucējumi, kas prasa neatliekamu vai komplikētu, kā arī plānveida ārstēšanos, bērnu psihiatrs nosūta (027u nosūtījuma forma) uz bērnu slimnīcas psihiatrijas nodaļu vai specializētas slimnīcas psihiatrijas nodaļu.

8.1.Veic vispusēju bērna psihiskā, fiziskā un somatiskā veselības stāvokļa izmeklēšanu, analīzes, izjautā par PAV lietošanu.

8.1.1. ; 8.1.2., Veic konstatēto traucējumu diferenciāldiagnostiku, nosūta pie psihologa uz psihodiagnostiku, pēc vajadzības nosūta pie narkologa uz konsultāciju. (027u forma)

8.1.3. Ja konstatē, ka psihiskie traucējumi ir smagāki par PAV lietošanas traucējumiem, uzsāk ārstēšanu ambulatori vai bērnu psihiatrijas dienas stacionārā. Ārstēšana apmaksāta no valsts budžeta līdzekļiem.

8.1.4. Informē pacientu, vecākus vai likumisko aizbildni par saslimšanu, tās norisi un ārstēšanas iespējām un nepieciešamību.

8.1.5. Multiprofesionālā komandā tiek uzsākta pacienta ārstēšana un aprūpe par valsts budžeta līdzekļiem, nepieciešamības gadījumā nozīmēta farmakoterapija 9.4. medikamentus izraksta bērnu psihiatrs. Multiprofesionālās komandas jēdziens ir definēts MK noteikumos Nr. 555.

109. Multiprofesionāls medicīniskās rehabilitācijas pakalpojums ir specializēta medicīniskās rehabilitācijas pakalpojuma organizācijas forma, ko īsteno multiprofesionāla medicīniskās rehabilitācijas komanda dienas stacionārā vai stacionārajā ārstniecības iestādē, ievērojot šādus nosacījumus:

109.1. pakalpojumu sniedz fizikālās un rehabilitācijas medicīnas ārsts (vai attiecīgi psihiatrs, bērnu psihiatrs vai narkologs) un funkcionālie speciālisti, piedaloties ārstniecības un ārstniecības atbalsta personām, kā arī klīniskiem vai veselības psihologiem

8.1.6. Ja bērnu psihiatra konstatētie psihiskie traucējumi ir viegli izteikti, labi padodas terapijai, taču turpinās PAV lietošana, nosūta pie narkologa (027u forma), kas uzsāk paralēlu ārstēšanu.

9. Narkologs. Sekundārās aprūpes līmenis. Tiešās pieejamības speciālists, ja bērns vai pusaudzis slimo ar alkohola, narkotisko vai psihotropo vielu atkarību (saskaņā ar SSK-10 diagnozes kodi F10-F19, F63.0). ja pacientam nav apstiprināta šāda diagnoze, tad ir nepieciešams norīkojums. (MK noteikumu Nr.555 56.punkts) Var nosūtīt ģimenes ārsts, bērnu psihiatrs, citu specialitāšu ārsti.(027u forma). Pacienti līdz 18 gadu vecumam atbrīvoti no pacientu līdzmaksājuma (Ministru kabineta 2018.gada 28.augusta noteikumi Nr.555 „Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas samaksas kārtība”). Gadījumos, kad tiek konstatēti traucējumi, kas prasa neatliekamu vai komplikētu ārstēšanos, nosūta (027u nosūtījuma forma) uz specializētas vai daudzprofila slimnīcas narkoloģijas nodaļu.

9.1. Veic vispusēju pacienta izmeklēšanu, klīnisko analīzi, ķīmiski toksikoloģisko analīzi pārbaudi, izmanto diagnostiskās skalas (AUDIT, Fāgerstrēma), veic traucējumu diagnostiku, saskaņā ar SSK-10. **Atkarību diagnostiku un ārstēšanu nosaka:** 2012.gada 24.janvāra Ministru kabineta noteikumi Nr.70 “Alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimnieku ārstēšanas kārtība”, kuros noteikts, ka alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimības diagnozi nosaka un ārstēšanu organizē narkologs sadarbībā ar citām ārstniecības vai ārstniecības atbalsta personām. (8.1.1; 8.1.2.)

9.1.1. Ambulatoro narkoloģisko palīdzību saskaņā ar MK noteikumiem Nr.726 bērns var saņemt:

- ja viņam ir ārstniecības personas nosūtījums;
- pēc savas vai vismaz viena no viņa vecākiem, aizbildņa vai bērna dzīvesvietas bāriņtiesas iniciatīvas;
- pēc citu institūciju (piemēram, policijas, sociālā dienesta, izglītības iestādes) ieteikuma;
- pēc ārstēšanās stacionārā ārstniecības iestādē;
- ja ir attiecīgs tiesas lēmums.

Narkologs atbilstoši izmeklēšanā noteiktajam bērna veselības stāvoklim sastāda viņa turpmākās ārstēšanas plānu un nosaka bērna ārstēšanu ambulatorā vai stacionārā ārstniecības iestādē.

Lai novērstu slimības recidīvus un motivētu bērnu turpmākai ārstēšanai, narkologs nosaka un nodrošina viņa ambulatoro dinamisko novērošanu šādos gadījumos:

- bērns ir pārcietis alkohola vai citu vielu intoksikācijas psihozi;
- bērnam ir noteikta diagnoze — atkarība no alkohola;
- bērnam ir noteikta diagnoze — atkarība no narkotiskām, psihotropām vai citām atkarību izraisošām vielām;
- bērns ir alkohola, narkotisko vai psihotropo vielu lietotājs.

Izdevumus, kas saistīti ar ambulatoro narkoloģisko palīdzību bērniem, sedz no valsts budžeta līdzekļiem.

Bērniem līdz 18 gadu vecumam zāļu iegādes (Kompensējamo zāļu saraksts) izdevumi psihoaktīvo vielu kaitējoši pārmērīgas lietošanas vai atkarības slimību ārstēšanai tiek segti pilnā apmērā(100%).

9.2. Pacientus, kam konstatēta riskanta vai pārmērīga alkohola lietošana (F10.1.), nosūta uz sociāli psiholoģiskām treniņa grupām, ko vada psihologs un narkologs/psihoterapeits. Pakalpojums tiek apmaksāts no valsts budžeta. Grupu nodarbības 1 reizi nedēļā līdz 12 nodarbībām. Pagaidām pieejams VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrā” un slimnīcā „Gintermuiža”.

9.3. Motivācijas programma bērniem ar PAV kaitējoši pārmērīgu lietošanu un atkarību.(F10.1.-F19.1; F10.2-F19.2.). Ar narkologa nosūtījumu (027u forma), ar bērna un likumiskā pārstāvja piekrišanu. Programmas ilgums 30 dienas. Pagaidām pakalpojums pieejams slimnīcā „Gintermuiža”.

9.4. Farmakoterapija, pēc narkologa un psihiatra ieskatiem, valsts kompensētu medikamentu ietvaros.

9.5. 2003.gada 16.decembra **Ministru kabineta noteikumi Nr.726** „Kārtība, kādā veicama obligātā ārstēšana bērniem, kuriem radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, un kārtība, kādā sociālās korekcijas izglītības iestādēs bērniem nodrošināma obligātā ārstēšana no alkohola, narkotisko un psihotropo vielu atkarības”. Pagaidām pakalpojums pieejams slimnīcā „Gintermuiža”ar Bāriņtiesas lēmumu un narkologa nosūtījumu (027u forma). No valsts budžeta apmaksāts pakalpojums.

9.6. Sociālās rehabilitācijas programma 12-18 gadus veciem no PAV atkarīgiem bērniem. Programmas ilgums 12 mēneši. Labklājības ministrijas atbalstīts no valsts budžeta apmaksāts pakalpojums. Pakalpojums pieejams slimnīcā „Gintermuiža”.

10. Saskaņā ar MK not. Nr. 726 , NK noteikumiem Nr. 70, narkologs veic bērna un pusaudža profilaktisku vai dinamisku novērošanu, veicot vispārējā veselības stāvokļa regulāru novērtēšanu, PAV lietošanas diagnostiku, veicot klīniskās un ķīmiski toksikoloģiskās analīzes, atkārtotu psihodiagnostiku. Ārstēšana jānodrošina saistībā ar bērnu psihiatra norādījumiem un nozīmēto ārstēšanu. Par bērnu galvenais atbildīgais ir tas speciālists, kura pārziņā esošās slimības simptomu smagums ir noteicošais.

Ģimenes ārsts uzrauga bērna un pusaudža fizisko veselības stāvokli, atbilstoši bērna vecumam un attīstībai.